

OSTACI SREDNJOVJEKOVNE SAKRALNE ARHITEKTURE NA OTOKU UGLJANU

IVO PETRICIOLI

Prikupljajući podatke o građevnoj djelatnosti tokom Srednjeg vijeka na području zadarskih otoka zapazio sam u Preku na otoku Ugljanu romaničku crkvicu posvećenu sv. Ivanu. Budući da su njene arhitektonske karakteristike prilično zanimljive, obradio sam je u ovom časopisu.¹⁾ Međutim osim tog spomenika na otoku Ugljanu se sačuvao znatan broj sakralnih objekata, koji su sagrađeni tokom Srednjeg vijeka.

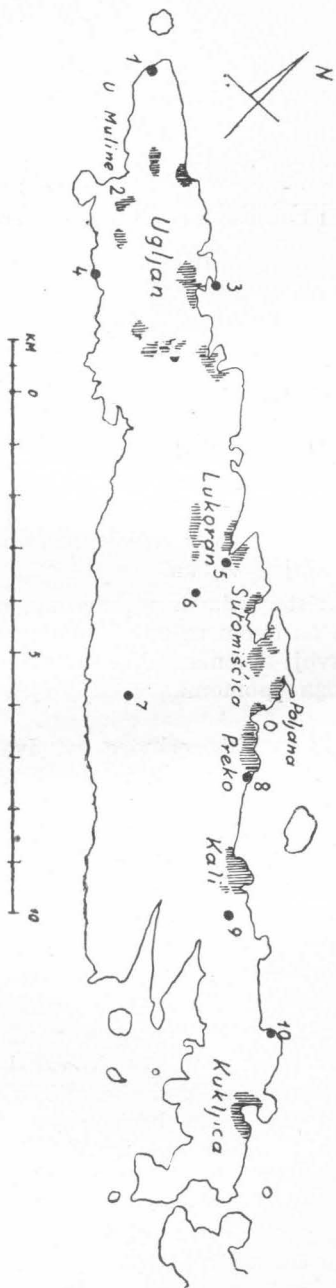
Odlučio sam stoga da ih registriram, pokupim osnovne podatke o njima i da ih na ovom mjestu iznesem. Objavljeni ovako zajedno pridonijet će svoj skroman dio sastavljanju jednog općeg topografskog kataloga spomenika srednjovjekovne arhitekture u Dalmaciji.

Osim već spomenute crkvice sv. Ivana ostale su crkve vrlo skromnog izgleda, a većina ih je doprla do našeg vremena u vrlo lošem stanju. Četiri crkvice imaju tlocrt pravokutnika s polukružnom apsidom, tlocrt koji je karakterističan za romaniku, ali se javlja i u kasnije doba. Dvije imaju četvrtasti oltarni prostor karakterističan uglavnom za razdoblje gotičkog stila. Iznijet ću ih po tim osobinama nastojeći da se držim nekog hronološkog reda ukoliko se to može. Sve su orijentirane prema jugoistoku, kako je inače običaj tokom Srednjeg vijeka u Dalmaciji.

Ali prije toga potrebno je da spomenem još neke srednjovjekovne objekte koji su postojali, a nisu se sačuvali. Najstariji objekt se nalazio na mjestu starokršćanskog građevnog kompleksa u Mulinama na sjeverozapadnom dijelu otoka. O tome svjedoči ulomak pleterne skulpture, koji je pronađen na tom kompleksu i ugrađen u kuću Vinka Vidakovića. I sam naziv Stivan za te ruševine vezan je bez sumnje uz srednjovjekovne tradicije. Ovakvi

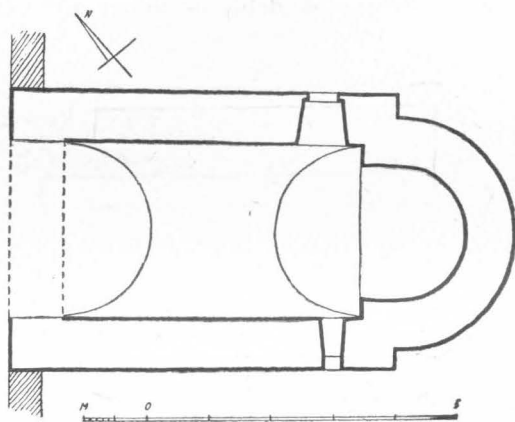
---

¹⁾ I. Petricioli, Crkvice sv. Ivana Krstitelja u Preku, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 8, Split 1954, str. 40—47. Kod izrade crteža za sl. 18 potkrala se griješka, pa je ruka, koja blagoslivlja nacrtana sa šest prstiju.

Ostaci sredovječnih crkava na Ugljanu: 1. sv. Petar, 2. Starokršćanske ruševine u Mulinama, 3. Franjevački samostan, 4. Sv. Kuzma i Damjan, 5. »Crkvinac«, 6. Sv. Lovre, 7. Sv. Mihovil, 8. Sv. Ivan, 9. Sv. Pelegrin, 10. Sv. Jerolim.

toponimi ili nazivi za crkvu obično se javljaju kod ranosrednjovjekovnih građevina. Jedan hipotetičan spomenik, možda čak iz ranog srednjeg vijeka, jest crkva sv. Marcele, koja se po tradiciji nalazila u jugoistočnom dijelu Preka na mjestu zvanom Gradina. Tu se nalaze kuće roda Marcelića, koji svoje prezime navodno imaju po toj crkvi.²⁾ Iz nje navodno potječe nadvratnik župske

Tlocrt crkve sv. Kuzme i Damjana na Ugljanu

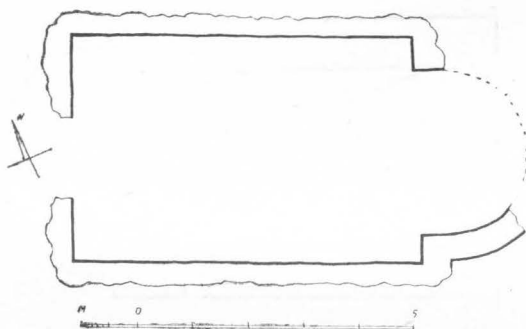
crkve u Preku. Taj nadvratnik jest ustvari ulomak rustičnog antičkog friza akantusove vitice. Iz lokaliteta Gradine potjecao je još jedan ulomak antičke arhitektonske dekoracije u vrtu kuće Dr Marcelića koji je stradao u minulom ratu, a na čitavom kompleksu kuća Marcelić ima mnogo tragova antičkih zidova, cisterna i mozaičnih podova. Na Gradini je bez sumnje postojala jedna antička villa, kakvih je bilo mnogo na otoku, a ako je tu postojala crkvica, vrlo je lako moguće da je nastala u najranijem razdoblju Srednjeg vijeka, jer se gotovo redovito ranosrednjovjekovni sakralni objekti grade na antičkim ruševinama. Crkve Sv. Hipolita i Svih svetih u Ugljanu, koje se po Bianchiju spominju u Srednjem vijeku,³⁾ nisu se sačuvale u svom prvotnom obliku.

Crkva sv. Kuzme i Damjana na jugozapadnoj strani sela Ugljana uz samu morsk obalu po svom obliku djeluje dosta arhaično. Nažalost nema nikakvih pozitivnih podataka o vremenu gradnje. Bianchi spominje samo nesigurnu legendu da je sagrađena kao zavjet nekog mornara i testament nekog F. Toricelle iz Ber-

²⁾ J. M. Preko, povjesne, geografske, folkloristične i kulturne crtice, Dubrovnik 1924, str. 19.

³⁾ C. F. Bianchi, *Zara cristiana II*, Zadar 1879, str. 88.

gama od 6. VIII 1512. gdje se ta crkva spominje.⁴⁾ Nema ni jasnijih stilskih osobina, po kojima bi se mogla tačnije datirati. Ima tlocrt pravokutnika vrlo malih dimenzija $4,80 \times 2,80$ m i polukružnu apsidu duboku 1,65 m. Presvođena je poluvaljkastim svodom. Na ležištu luka apsidalne kalote umetnuta su dva imposta bez profilacije. Apsida i krov pokriveni su grubim lomljenim kamenim pločama, koje su nedavno pokrivenne cementnim premazom. Upada u oči znatna debljina zidova (80 cm). Crkva ima

Tlocrt ruševine crkve sv. Petra na Ugljanu

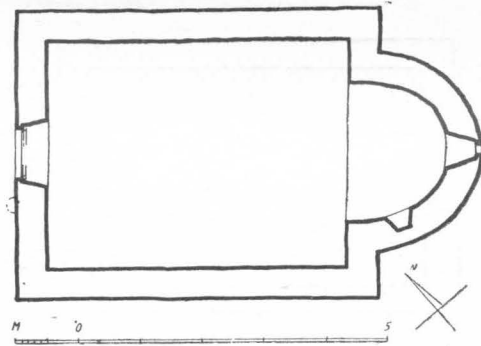
dva prozora jedan uži, vjerojatno originalan, na jugozapadnom zidu, a drugi širi na sjeveroistočnom. Obadva imaju četvrtasti okvir. Ova je crkvice početkom ovog stoljeća znatno oštećena prigradnjom sa sjeverozapadne strane. Prigraden je prostrani jednobrodni prostor, a fasadni zid crkve porušen. Čitav pod crkvice, koja je tada dobila funkciju prezbiterija, znatno je povišen, tako da su se izgubile originalne proporcije prostora.

Na sjeverozapadnom rtu otoka, koji je po njoj dobio ime, nalazi se crkvice sv. Petra. Sasvim je porušena i obrasla makijom, koja je na tom dijelu otoka jako gusta. Zidovi su se sačuvali do visine od 1,5 m otprilike, a mjestimično i više. U apside je zid dobrim dijelom nestao. Lice zida vidljivo je samo s unutrašnje strane zidova, dok je s vanjskih ploha (osim na sačuvanom dijelu apside) sasvim nestalo. Crkvice je imala tlocrt nešto nepravilnog pravokutnika (Cca 6×4 m) s polukružnom apsidom. Kao kuriozitet može se spomenuti ugravirani križ u žbuki na sjeveroistočnom zidu i oznaka godine 1510. Sama ta godina koja nam eto pruža neki terminus post quem non ne pomaže nam dataciji. Crkva je očito mnogo starija i spada u srednjovjekovnu arhitekturu. Bianchi

⁴⁾ n. dj. str. 89.

donosi podatak da je postojala prije god. 1430, te da je god. 1714. pretvorena u kolibu (»ridotta a muracca«).⁵⁾

Sličnog tlocrta je i crkvice sv. Pelegrina, koja se nalazi na vrhu istoimenog brda s jugoistočne strane sela Kali. Duga je 4,85 m, široka 3,70 m, apsida joj je duboka 1,60 m. Ova je građevina znatno renovirana u zadnje vrijeme. Obnovljena su joj ulazna vrata, a krov je konstruiran od betona. Ipak je sačuvala dosta karakteristika, koje nam mogu pomoći približnoj dataciji. Apsida, koja je pokrivena lomljenim pločama, ima znatno strm krov, a na apsidalnom prozoru se nalazi kamena ploča s otvorom u obliku gotičkog prozora s ostrim lukom. (Dimenzije ploče su 64×38 cm, otvora 47×13 cm). Donji prag ulaznih vratiju ima žljebove za

Tlocrt crkve sv. Pelegrina iznad Kalija na Ugljanu

uticaje stožera vratnica. Taj je način zatvaranja često u upotrebi u antici, a u Srednjem vijeku upotrebljava se sve do XV stoljeća. Nad lukom apside (koji se upire na imposte) vidi se ispod novijeg sloja boje naslikani posvetni križ u krugu (promjer kruga 50 cm). Na bazi preslice, koja se diže nad zabatom fasade primjećuje se kameni prag, na kojem je uklesan križ i natpis, koji je nažalost nečitljiv. Važan je podatak, koji ćemo naći kod Bianchija.⁶⁾ 12. III 1407. obdario je ovu crkvu svojim testamentom zadarski plemić Simun Ciprianis. Crkva je dakle u to doba već postojala. Uzimajući u obzir to i navedeni oblik prozora i praga ulaznih vratiju, datirat ćemo crkvu u XIV st.

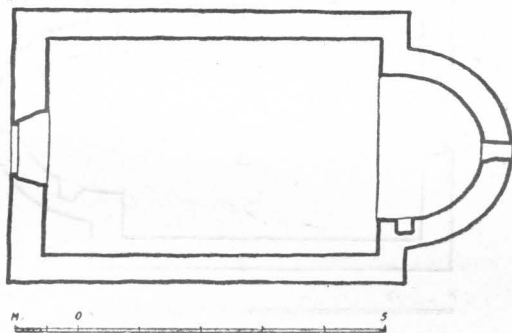
Sličnih dimenzija i tlocrta jest crkva sv. Jeronima, koja se porušena nalazi u uvali Kostanj sa zapadne strane sela

⁵⁾ n. dj. str. 88. Ruševine spominje i Gunjača. S. Gunjača, Trogodišnji rad Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, Starohrvatska prosvjeta, Ser. 3, sv. 7, Zagreb 1960., str. 280.

⁶⁾ n. dj. str. 112. Bianchi citira i natpis iz god. 1605., koji ja nažalost nisam pronašao.

Kukljice. Sačuvani su perimetralni zidovi u punoj visini i čitava apsida s kalotom i dva imposta na bazi luka. Crkvice nije bila presvođena nego je imala drvenu konstrukciju krova. Portal, koji se također sačuvao nema žljebove i udubine za uticanje stožera vratnica, što govori za kasniju dataciju. Luneta na njemu, koja na prvi pogled izgleda romanička, jako sličí luneti crkve u Božavi na Dugom otoku, koja je datirana god. 1469.⁷⁾ Postoji historijski podatak da je crkva god. 1579. bila bez krova i bez vratiju.⁸⁾

Na groblju sela Lukorana nalazi se porušena crkva sv. Lovre. Ona je do god. 1860.⁹⁾ služila kao župska crkva. Po historijskim izvorima znamo da je u Lukoranu postojala crkva posvećena sv. Lovri već u XI st.¹⁰⁾ U XII st. se spominje među posjedima samostana sv. Krševana u Zadru.¹¹⁾ Crkva, koja se sačuvala na groblju,

Tlocrt crkve sv. Jerolima kod Kukljice na Ugljanu

ne potječe iz tako ranog vremena, ali je interesantna kao primjer jedne primitivne pregradnje, jer su jasno uočljive dvije građevne faze. Iako je u derutnom stanju, ona je sačuvala sve perimetralne zidove i preslicu na zabatu fasade. Ima oblik jednobrodne crkve (površ. 12,60×6,65 m) sa sakristijom (površ. 5,50×2,25 m) prigradenom iza glavnog oltara, oblik, koji je karakterističan za sve seoske crkve od kasne renesanse do XIX st. Preslica, koja ima renesansne osobine, ima u donjem dijelu uklesan nečitki glagolski natpis, koji spominje ime don Petra Sikirića, te god. 1632. uklesanu izmiješanim rimskim i glagolskim brojkama. Ta se datacija ne

⁷⁾ Č. Iveković, Dugi otok i Kornat, Rad J. A. 235, Zagreb 1928, sl. 23, 24.

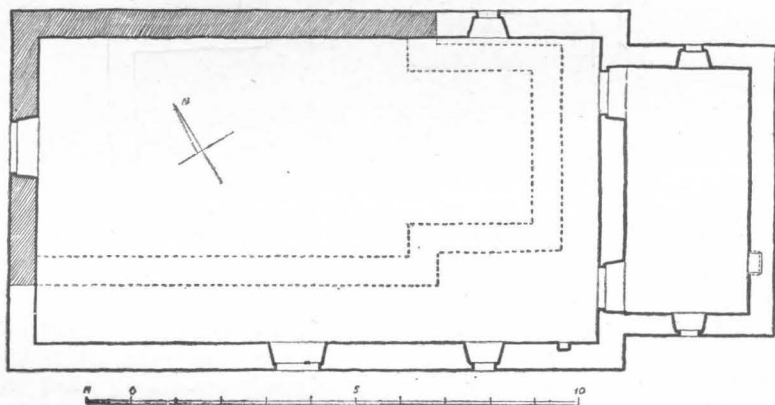
⁸⁾ A. R. Filipi, Kretanje broja stanovništva zadarskih otoka, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. IV—V, Zagreb 1959, str. 306.

⁹⁾ Bianchi, n. dj. str. 94.

¹⁰⁾ Rački, Documenta, Zagreb 1877., str. 101.

¹¹⁾ Bianchi, n. dj. str. 509, Smičiklas, Codex Diplomaticus II., Zagreb 1904, str. 274.

odnosi bez sumnje na samu preslicu, nego i na čitavu gradnju crkve. Ali, na prvi pogled se zapaža da se ulazni portal ne nalazi u osi crkve nego sjevernije, a kod boljeg promatranja vidi se da se portal nalazi u osi jedne manje i starije fasade i da je fasada bila god. 1632. povišena i proširena samo s jedne strane i to jugozapadne. To se lijepo vidi u unutrašnjosti crkve, gdje je, nakon što je crkva ostala bez krova i bila izložena atmosferilijama, otpala žbuka sa prigradnje iz god. 1632. a sačuvala se kvalitetnija žbuka na dijelu stare fasade. I na sjeveroistočnom zidu zapaža se prigradnja, tako da se može ustanoviti tačno koliko je starija crkva bila dugačka. Vanjske mjere te starije crkve bile su: duž.

Tlocrt crkve sv. Lovre u Lukoranu na Ugljanu

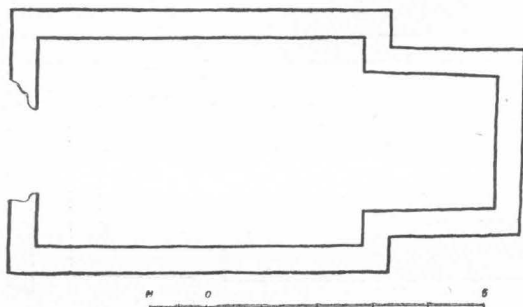
9,55 m, šir. 6,25 m. Po portalu, koji ima lunetu istog tipa, kao što je na spomenutim crkvama u Božavi i u uvali Kostanj, treba stariju crkvu datirati u XV st. Vjerojatno je imala četvrtasto svetište, pa to označavam crtkano na tlocrtu. Lijevo od portala na fasadi se vide tragovi slikanog posvetnog križa.

U istom selu nalaze se ruševine jedne crkvice, koju stanovnici nazivaju »crkvinom«. Tlocrt je nešto nepravilni pravokutnik (cca 5,55×3,75 m) s također nešto nepravilnim četvrtastim oltarnim prostorom (cca 2,40×2,40 m). Vjerojatno se i ovdje radi o jednom ranogotičkom objektu, jer nema nikakvih indicija da bi bio stariji.

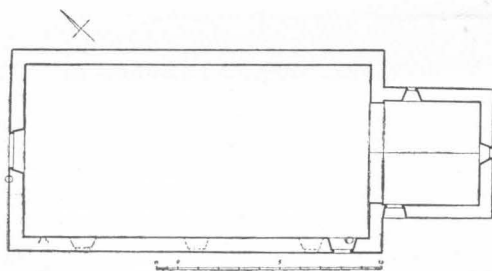
Crkva sv. Jeronima, koja se nalazi u sklopu nekadašnjeg franjevačkog samostana na rtu, koji zatvara ugljansku luku sa sjevera,¹²⁾ zahtijeva mnogo minuciozniju obradu nego što je ova. Čitav samostan zajedno sa crkvom zahtijeva da mu se posveti jedna posebna arhitektonska i povjesnomjetnička studija. Ipak

¹²⁾ Bianchi, n. dj. str. 90.

da bi se dobio što cjelovitiji katalog spomenika na otoku, moram je ovdje spomenuti. Potrebno je i zbog toga, što ona usprkos svojoj jednostavnosti spada u monumentalnije objekte arhitekture XV st. i predstavlja određen tip, koji se često upotrebljavao u to vrijeme. Posvećena je, prema natpisu, koji se sačuvao u svetištu, god. 1447. Ima tlocrt vrlo pravilnog pravokutnika 16,90×8,40 m i svetište 4,65×4,50 m. Svetište je presvođeno oštrim gotičkim svodom, dok je lađa bila pokrivena grednjakom. Na sjeveroistočnom zidu nema nikakva prozora, budući da se crkva nalazi u

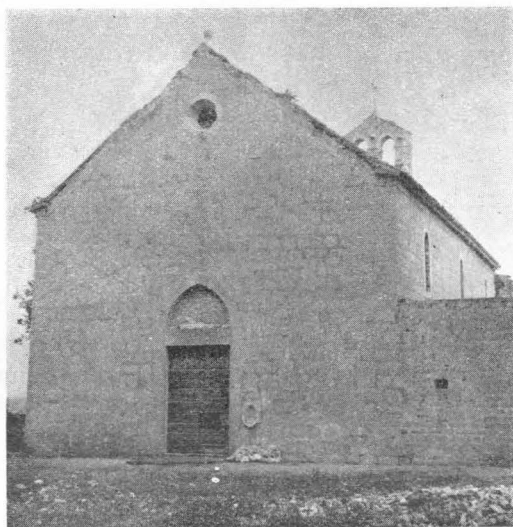
Tlocrt »Crkvine« u Lukoranu na Ugljanu

Tlocrt crkve sv. Jerolima na Ugljanu

velikoj blizini mora i izložena je buri. Tri prozora se nalaze na jugozapadnom zidu i imaju gotički oblik sa šiljastim lukom. Glavni portal ima jednostavan okvir i udubljenu gotičku lunetu. Desno od njega nalazi se škropionica s udubljenom kriškastom nišom. Kamen, kojim je crkva zidana, pomnivo je klesan. Zanimljivo je da su suvremenici znatno cijenili tu obradu: u ugovoru od 11. X 1465. kojim se zadarski graditelj Juraj Lukačev zvan Zavaliska obavezao graditi župsku crkvu u Salima, stoji klauzula da obrada

Crkva Sv. Jerolima

fasadnog zida nove crkve mora biti poput one na crkvi sv. Jeronima u Ugljanu.¹³⁾ Unutrašnjost crkve je doživjela u kasnije vrijeme neke preinake, koje ipak nisu uništile originalan oblik. Lađa je dobila štukaturu na stropu, a barokni kameni oltar zatvorio je svetište.

* * *

Ovaj prikaz nažalost zasada ostaje nepotpun, jer nedostaje crkva u sklopu tvrđave-samostana sv. Mihovila na istoimenom vrhu Ugljana.

---

¹³⁾ C. Fisković, *Zadarski sredovječni majstori*, Split 1959., str. 155 —
— 56 nota 286.

RESTES D'ARCHITECTURE SACRÉE MÉDIÉVALE DANS
L'ÎLE D'UGLJAN
IVO PETRICIOLI

L'auteur nous présente le catalogue sommaire de quelques églises, en majorité de petites dimensions qui, depuis le moyen âge, se sont plus ou moins conservées dans l'île d'Ugljan.

En dehors de la petite église de Sv. Ivan (St-Jean), de style roman, que l'auteur a déjà traitée à part dans cette revue (Contributions No 8), toutes les églises sont de forme très simple et de conception architectonique modeste. Deux types fondamentaux apparaissent dans cette île - ils sont d'ailleurs connus dans l'architecture dalmate du moyen âge. Le premier est celui de l'église longitudinale avec abside semi-circulaire: petite église de Sv. Kusma et Damjan dans le village d'Ugljan, petite église St-Pierre à la pointe occidentale de l'île (conservée en tant que ruine), petite église de Sv. Pelegrin (du saint Pèlerin) près du village de Kali (vraisemblablement du XIVème siècle) et petite église de Sv. Jeronim (St-Jérôme) à l'ouest du village de Kukljica (probablement du XVème siècle). L'autre type, caractéristique du gothique dalmate, est celui de l'église longitudinale non voûtée, avec espace quadrangulaire pour l'autel surmonté d'un arc gothique en forme de selle. Telle est l'église du couvent franciscain d'Ugljan, dédiée à Saint Jérôme, et qui fut construite en 1447. L'église Sv. Lovre (St-Loup) de Lukoran - qui fut complètement reconstruite en 1632 - lui ressemblait sans doute beaucoup; les ruines de certaines petites églises, sans dénomination, de Lukoran appartiennent probablement à ce groupe.